

NUNQUAM AUTORES, SEMPER INTERPRETES

A MAGYARORSZÁGI FORDÍTÁSIRODALOM
A 18. SZÁZADBAN

Szerkesztette
Lengyel Réka

MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont
Irodalomtudományi Intézet

Budapest, 2016

KINTYETS KIMPENYESTY (1768)

EGY ROMÁN–MAGYAR VERSES PONYVA TANULSÁGAI¹

CSÖRSZ RUMEN ISTVÁN – SZILÁGYI N. ZSUZSA

A Kárpát-medencei anyanyelvű irodalmak sokat köszönhetnek a 18–19. századi közköltészetnek. Az egyes népek populáris vershagyományára jellemző saját műfaji-stiláris vonások mellett számos párhuzamra is felfigyelhetünk. Fordítások, ikerszövegek, metrikai-zenei megoldások és más jelenségek mélyítik el azt a benyomásunkat, amely a korabeli kéziratos hagyomány regionális egységére utal, vagy legalábbis spontán kapcsolatokkal összehangolódó, szerves működésére. A kutatások nyomán egyre világosabb, hogy a szlovák, román és délszláv közköltészet fejlődéstörténete nem vizsgálható a magyar nyelvű rokon műfajok és szövegbázis ismerete nélkül. Ez bizony fordítva is igaz, jóllehet a 18. századi magyar irodalom kapcsán viszonylag kevés szó esik a román közköltészetéről. Engel (Köllő) Károly alapvető cikkei és kétnyelvű antológiája (1972)² után csak egy-egy későbbi tanulmányban olvasható néhány megfigyelés e repertoár magyar vo-

¹ Készült az MTA Bolyai János Ösztöndíj keretében, az OTKA 104758 sz. pályázat támogatásával. Köszönetet mondunk V. Ecsedy Judit és Matolay Katalin (OSZK), Kolombán Judit (Kolozsvár, Egyetemi Kvt.), Bogdan Crăciun (Kolozsvár, Akadémiai Kvt.) és Nagy Levente (ELTE) segítségéért.

² *Égő lángban forog szívem: Régi magyar kéziratos énekeskönyvekben fennmaradt román világi énekek*, s. a. r. KÓCZIÁNY László, KÖLLŐ Károly, Kolozsvár, Dacia, 1972 (a továbbiakban: KÓCZIÁNY–KÖLLŐ).

natkozásairól.³ Ebből a jókora adósságból szeretnénk most törleszteni valamit, még hozzá egy sok szempontból kivételes forrás interetnikus vonásait vizsgálva.

Az imént szándékosan hangsúlyoztuk a kéziratosságot. A Habsburg Birodalom anyanyelvű világi közköltészetének legjellemzőbb vonása, hogy a 19. század harmadáig a magyar és német szövegek egy-egy sajátos csoportján túl szinte semmi sem jelent meg belőle nyomtatásban. A ponyvákon, kalendáriumokban, majd néhány szórványos nyomtatott világi antológiában (váci *Énekes Gyűjtemény, Érdekeny és víg dalok*) kizárólag magyar verseket találunk, s a szlovák, román, szerb és horvát, de jószerével még a neolatin közköltészetet is csak kéziratok örökítik tovább. (Akárcsak a magyar szövegtermés nagyobb hányadát.) A ponyvakiadás mindenekelőtt üzleti vállalkozás volt: olyasmit adtak ki, ami várhatóan behozta az árát, s lehetőleg nem kellett érte szerzői tiszteletdíjat fizetni. Úgy tűnik, a nemzetiségi közköltészet ekkoriban még nem jelentett számottevő piacot; az e nyelveken olvasó literátus közönség a kéziratok által is hozzájutott, amihez akart, de főként az szájhagyományban, ahol minden szabadon mozoghatott (a Kárpát-medencén túli hatásokkal együtt, amint arra a szlovák közköltészet cseh–morva–lengyel háttere, illetve a román populáris líra újjörög mintái utalnak).

Annál meglepőbb vállalkozásnak tűnik a most bemutatandó verses ponyva. A *Kintyets kimpenyesty...* című 32 lapos füzetke 14 román és 4 magyar dalszöveget közölt. 1768-ban jelent meg latin betűkkel, majd dátum nélkül egy átdolgozott, cirill betűs változatban. A román irodalomtörténet-írás úgy tekint rá, mint az első román nyomtatott verseskötetre, egyben a román folklór fontos forrására, s rangjának megfelelően szerepel a kézikönyvekben, antológiákban. Román szövegei már 1934-ben megjelentek Onisifor Ghibu átírásában és máig alapvető tanulmányával.⁴ Eugen Negrici antológiája is szánt egy kis

³ KÜLLÖS Imola, *Opre Tódor nótája: A XVIII. századi kéziratok énekeskönyvek és a néphagyomány = A megváltozott hagyomány*, szerk. HOPP Lajos, KÜLLÖS Imola, VOIGT Vilmos, Bp., MTA Irodalomtudományi Intézet, 1988, 235–275; CSÖRSZ Rumen István, *Közköltészet a többnyelvű Magyarországon (1700–1840) = Tanulmányok a magyar nyelv ügyének 18. századi történetéből*, szerk. BIRÓ Ferenc, Bp., Argumentum, 2005, 207–260, itt: 231–245.

⁴ Onisifor GHIBU, *Contribuții la istoria poeziei noastre, populare și culte*, Academia Română Memoriile Secțiunii Literare, seria III, tom. VII, 1934.

helyet ezeknek a daloknak,⁵ majd 2006-ban Gheorghe Perian csaknem mindet közölte szöveggyűjteményében, miután korábban az egyik tanulmányában foglalkozott velük.⁶ Mircea Popa 2008-ban (sajnos vitatható gondossággal) kiadta mindkét verzió teljes fotómásolatát és átírását, a magyar szövegek betűhív közlésével.⁷ A magyar szakirodalom viszont szinte sosem említi, holott erről a rendhagyó kiadványról – szemben az akkortájt megvetéssel említett ponyvákkal – már egykorú tudósítás is akad. Cornides Dániel *Bibliotheca Hungaricája* (1792) például pontos címleírást ad, sőt feloldja a román szavakkal leírt 1768-as dátumot is, ám a szerzőt és a kiadás helyét ő sem ismeri.⁸ Cornides a 32 lapnyi terjedelem nyomán már komolyabb kiadványnak ítélte, hiszen ahol egyáltalán megemlíti ponyvákat, jórészt 8 lapnál hosszabb kiadásokat regisztrál.

A Hasznos Multságok utolsó évfolyamában, az 1838. I. félévi 4. szám kezdő lapjain (25–27) jelent meg a *Sok isteneket tisztelhet* kezdetű szöveg, betűhívásra törekvő, régies helyesírással, az eredeti nótajelzést is csaknem változatlan formában megőrizve. Közreadója, „egy régiségbarát” „egy rongyos nyomtatványból” közli a verset. Ez azért érdekes, mivel sem a folyóirat korábbi évtizedeiben, Kultsár István idejében, sem a halála (1828) után nem szokták megadni, honnan közlik az oly népszerű verseket,⁹ tehát ez igen fontos ponyvatörténeti adat. Ekkoriban több 16–17. századi szöveg megjelent a lapban *Régiség(ek)* címmel, mindig hasonló jegyzettel. Itt találkozhattak például a reformkori olva-

⁵ Eugen NEGRICI, *Poezia medievală în limba română*, Iași, Polirom, 2004.

⁶ Gheorghe PERIAN, *A doua tradiție: Poezia naivă românească de la origini până la Anton Pann*, Cluj-Napoca, Dacia, 2003, 153–162, 175–177; *Antologia poeziei naive românești din secolul al XVIII-lea*, sel., pref. Gheorghe PERIAN, Cluj-Napoca, Limes, 2006.

⁷ *Cântece câmpenești cu glasuri rumânești: Cluj, 1768*, ing., pref. Mircea POPA, Cluj-Napoca, Centrul Județean pentru Conservarea și Promovarea Culturii Tradiționale, 2008 (a továbbiakban: POPA).

⁸ CORNIDES Danielis [...] *Bibliotheca Hungarica* [...], Pest, 1792, 250. Ponyva jellegű kiadványok alig szerepelnek a bibliográfiában, azok is korábbi históriák új kiadásai, tehát legalább a régiség becsét magukénak mondhatták, például az *Apollonius* vagy a *Salamon és Markalf* (245), illetve a tudós költeményeket utánzó, egyúttal parodizáló *Tzigányokról való história* (*Duplex icon...*, 244). Valamennyien a XV. *SCRIPTORES natione Hungari & Transylvani, qui nihil aut parum ad Historiam Hungariae videntur contulisse* c. fejezetben szerepelnek.

⁹ Bővebben: Csörsz Rumen István, *Kultsár István és a Hasznos Multságok „köznépi dall”-ai (1818–1828) = Doromb: Közköltészeti tanulmányok 2*, szerk. Csörsz Rumen István, Bp., reciti, 2013, 143–204.

sók első ízben Wathay Ferenc három versével,¹⁰ török kori levelekkel és így tovább. Stoll Béla a Wathay-művek közreadóját Ponori Thewrewk Józseffel azonosítja,¹¹ aki 1835-ben fedezte fel az énekeskönyvet, s Jankovich Miklóssal közösen egy teljes kiadáson is munkálkodott. Ha ő közölte az említett verset is – amely tudomásunk szerint csak a *Kintyets kimpenyesty* lapjain jelent meg nyomtatásban, tehát a „rongyos nyomtatvány” jó eséllyel ugyanez a kiadvány –, akár saját példányból ismerhette. Az Erdélyből származó Ponori Thewrewk csak 1820-ban költözött Pestre Marosvásárhelyről. Már fiatalon szenvedélyes műgyűjtő volt, s e ritka erdélyi ponyva is eljuthatott a kezeihez. Ráadásul sokat élt román többségű vidéken: Déván született 1793-ban, s a szászvárosi gimnáziumban érettségizett. Ugyanő publikált egy kétes hitelű Zrínyi-levelet is¹² „Literati Nemes Sámuel antiquarius gyűjteményében található eredeti levélből”. Előfordulhat, hogy épp ez utóbbi személy, vagyis a hamisításain túl fáradhatatlan műgyűjtői buzgalmáról ismert, ugyancsak erdélyi származású Literati Nemes Sámuel (1794–1842) könyvritkaságai között bukkant rá a füzetre – Jankovich Miklós tőle is vásárolt, s a Nemzeti Múzeum számos értékes kötetet gyarapodott általa. Ezzel együtt az Országos Széchényi Könyvtárban ma nincs példány ebből a ponyvafüzetből, csupán az MTA Könyvtárban.

I. KÖNYVÉSZETI ADATOK

A *Kintyets kimpenyesty*... egyedülálló kiadvány, de saját variánsai vannak,¹³ ami a ponyvák világában elég általános jelenség, hiszen még a pontos újrasedés sem volt ritka. Az egyik típusból két példányt ismerünk (1. kép):

¹⁰ *Régiségek a' XVI- és XVIIldik századból*, Hasznos Multságok, 1838, I. félesztendő, 14. sz., 111–112; az *Elindulóán nékin [!] mondám* kezdetű verset betűhíven közli. A végén: „Az eredeti kéziratból közli egy régiségbarát”, majd a 18. szám elején szintén Wathaytól közli a Székesfehérvár veszéséről való históriát (137–139); itt folytatást ígér, amire nem kerül sor.

¹¹ *A tizenöt éves háború, Bocskay és Báthory Gábor korának költészete*, s. a. r. BISZTRAY Gyula, KLANICZAY Tibor, NAGY László, STOLL Béla, Bp., Akadémiai, 1959 (Régi Magyar Költők Tára: XVII. század, 1), 563.

¹² *Hasznos Multságok*, 1838, I. félesztendő, 261–262.

¹³ Erre már Eugen PAVEL is felhívja a figyelmet: *Posteritatea cântecelor câmpenești din 1768* = E. P., *Arheologia textului*, Cluj-Napoca, Casa Cărții de Știință, 2012, 90–97, itt: 91.

1) Budapest, Magyar Tudományos Akadémia Könyvtára, 520.140 (Petrik V. 256)

2) Kolozsvár, Akadémiai Könyvtár, CRV 547. Fotómásolatát Popa adta ki, de téves jelzettel. Ez a példány eredetileg egy vastkos ponyvakolligátum utolsó darabja volt, amely a kolozsvári unitárius kollégiumból került ide (eredetileg Gedő József tulajdona volt),¹⁴ de 1965-ben kiemelték, és külön katalogizálták.

Tudunk egy másik altípusról is, amely tartalmában azonos, de a nyomdadárszék és a szedés néhol eltér (2. *kép*). E példány valaha a segesvári gimnáziumban volt, majd Iași-ba került, az Akadémiai Könyvtár ottani fiókjába.¹⁵ Néhány oldal fényképét Ghibu közölte 1934-ben, a verseket is e kiadás alapján írta át mai román helyesírásra.

A gyűjtemény átdolgozott kiadása cirill betűvel, lerövidített tartalommal, jelentős nyelvi gondozás után jelent meg évszám és hely nélkül, a szakirodalom szerint még 1800 előtt. Valójában a latin betűs-nél csak legfeljebb 10-15 évvel lehet későbbi, 1780 tájára datálható. Veress Endre adott róla hírt, Ghibu csak említi, majd Popa az OSZK példányát közli fotómásolatban és átírással, de jelzet nélkül és csonkán.¹⁶ Érvényes jelzete: P. o. rel. 219i (3. *kép*).

A nyomdahelyet egyik kiadás sem adja meg, ahogy a ponyvákon ez megszokott. Az 1768-as kiadást Ghibu a kolozsvári jezsuita nyomdához köti, de ez aligha valószínű. V. Ecsedy Judit szakvéleménye nyomán biztosra vehetjük, hogy Nagyenyeden nyomtatták Debretzeni Sámuel igazgatása alatt. A vízjegy nehezen kivehető, M betűt formáz. A nyomdahely megnevezése a ponyvákra szinte mindig hiányzik, ezért nem meglepő, hogy sem Enyedről, sem Kolozsvárról nem ismerünk jelölt ponyvakiadást e korszakból, noha sok kiadvány gyaníthatóan e nyomdák terméke. A nyomdadárszék azonossága azonban csaknem biztosra teheti ezt. Ha pedig így áll a dolog, akkor meg is fordítható: megszaporodnak a ponyvák erdélyi variánsai (például a cigány tematikájúak is). Mai fogalmainkhoz képest egy ponyvafüzet

¹⁴ A kolligátum utolsó tétele ma: U 64624; a borítótábla Gedő József pecsétjét őrzi. Köszönjük Labádi Gergelynek, hogy megosztotta velünk a Gedő-hagyatékban fennmaradt könyvlistákat.

¹⁵ Vö. <http://tipariturromanesti.wordpress.com/2013/02/05/cantece-campenesti-cu-glasuri-romanesti-cluj-1768/>.

¹⁶ Az utolsó lap hiányzik a közléséből. POPA, *i. m.*, 119–120.

nem volt annyira mobilis áru: a beszerzésnél-szállításnál egyszerűbb volt a sikeresnek ígérkező pesti, váci, győri stb. nyomtatványokat helyben újrasedzni, saját tipográfiával.

Ha a fentiekhez hozzá vesszük a nyomdatechnikai szempontokat, felerősödhet a gyanú, hogy főúri mecénatúra is segítette a kiadást, ami talán magyarázatot ad arra, hogy a magyar dalok miért csak a függelékbe kerültek. Könnyen lehet ugyanis, hogy csupán helykitöltőként kerültek a román versfüzér végére. Ez nem ritka a ponyvánál, néha a kiadók maguk is bevallják: „Hogy üressen ne maradjon ez a’ hely a’ végre tétetődtek e’ Versek ide”.¹⁷ A címlapon szó sincs magyar versekről, s a bevezető is kizárólag a román dalokról tesz említést. Ez egyébként ugyanígy van a hasonló díszítésű, kolozsvárinak gyanítható, egykorú ponyván is: Felvintzi György *Comico-tragoediájának* címlapja sem fedí le az 1767. évi kiadás tartalmát, hiszen a dráma után a pokolról szóló versét, végül egy latin alkalmi költeményt is közöl.¹⁸ Tény, hogy a magyar versek itt nem a kiadvány gyors értékesíthetőségét segítették, hiszen akkor aligha titkolták volna el őket a címlapon.

A máskor oly takarékos kilövést ezúttal kicsit szellősebben mérték. A nyolcadrét ponyvák jó része csupán nyolc lapból áll (pagellák), ezeket nem is szabályos íveken nyomták, ahogyan a méret kívánta volna, hanem 4+4-es rendszerben, amint a nemrég Marosvásárhelyen előkerült felvágatlan, hulladékpapírként ránk maradt példányok bizonyítják.¹⁹ A magyar szövegek a 32 lapos kiadvány utolsó 10 lapján olvashatók (23–32). E rész terjedelme tehát egyfelől kizárja, hogy önálló kiadványnak szánták volna, másfelől a román főanyag se fért volna bele egy ívbe, legfeljebb kisebb betűkkel.

¹⁷ *Tzigány prédikáció...* (é. n.), OSZK PNY 2.923, [8].

¹⁸ Kolozsvár, Akadémiai Kvt. U 64621 (1767), ugyanazon kolligátumban, amelyből a *Kintyets* kolozsvári példányát kiemelték.

¹⁹ Bővebben: ORBÁN János, CSÖRSZ Rumen István, *Kéziratok és nyomtatványok egy marosvásárhelyi kereskedőház boltzatából*, Lymbus – Magyarságtudományi Forrásközlemények, 2015, Bp., MTA BTK–Balassi Intézet, 2016, 275–314.

KINTYETS KIMPENYESTY

Ku

GLAZURJ RUMUNYESTY

Fekutye gye-un Holtyej Kimptyián?

Pintru vojá

Fetyilor, Nyevesztyilor,

S- tselora kuj fze potrivésztk, fi ku áltzi-
fze izbefzk.

Tipirt in ányi Domnuluj-
OMNYIJE, SEPTYE-SZUTYE, SÁSE-
ZÉTS, fi VOPT.

1. kép. *Kintyets kimpenyesty*, címlap (1. altípus)

XVI, 58. s.
KINTYETS
KIMPENYESTY
Glazurka g. Schesburg
GLAZURJ
RUMUNYESTY

Fekutye gye-un Holtyej Kimptyán
Pintru vojá

Fetyilor, Nyevesztyrol,

S. tselorá kuj fze potrivész, fi ku áltz-
fze izbeszk.

Tipirt in ányi Domnuluj.

OMNYIJE, SEPTYE-SZUTYE, SASE-
ZETS, fi VOPT.

2. kép. Kintyets kimpenyesty, címlap (2. altípus)

Contilinae Valachiae

P. O. rel.
219. i.

В Ж Н Т Ъ К Ъ Д

Ч Ё Л Ъ И Ч Е БОЛ Ъ Щ Е

ДЕ ДРАГОСТЕ.

Ex Museo Hungarico

ОХ ДРАГОСТЕ ЗЕВЪРЪТОАРЕ,
 ДЕ МЪЛЦИ ТИНЕРИ СТРИКЪТОАРЕ.
 ВЪМ ФАЧИ АТЪТА РЪКОАРЕ
 ИНИМЛЪР, ДЕЛЕ ДОАРЕ.
 СОАРЕЛЕ КЪТ ЛЪЗЛЪЩЕ,
 НОРЪЛ КЪТ ЛЪЗЛЪЩЕ:
 КА ТИНЕ НЪ ПЪГЪЩЕ
 ИНИМЪИ, ЧЕ ПЪТИМЪЩЕ.
 ВЪТ МАМ ФЕРИТ ЁЪ ДЕ ТИНЕ,
 КА СЪ НЪМЪ СТРИЧИ ПРЕ МИНЕ.
 ВЪНА НИЧИ АМИНТЕМИ ВИНЕ,
 ЁТЪ ЛАЦЪЛ ПРНС МЪ ЦИНЕ.

)

НЪМИ

II. A KINTYETS KIMPENYESTY *REPERTOÁRJA*

A kis kiadvány élén hosszú román cím olvasható, majd a verzón egy rövid, fiktívnek látszó indoklás. Rekonstruált átírásban:

CÂNTIECI CÂMPENIEȘTI cu GLASURI RUMUNIEȘTI

Fecute dé-un Holtei Câmpian

Pintru voia

Fetilor, nievestilor,

Ș-[a]celora cui se potrivesc și cu alți[i] se izbesc

Tipir[i]t în anii Domnului

O mie șeptie-sute, șase zeci și opt

Pintru chintatu mai l[i]ezn[i]e,²⁰ sint mult[i]e slov[i]e, d'în
cuvinte lesat(i)e, scrise numai dupe voroave,
nu fie chintetor(i) cerc(ă)tori greșelilor, potu-se în multe
forme cînta.

Ieu le-am fecut, ieu le-am și pus în scrisoare.

La dragoste pene (i)eram în prinsoare.

Vagyis: 'Mezőségi dalok román dallamokra, melyeket egy mezőszégi (agg)legény írt, asszonyok s leányok szórakoztatására, s mindazokéra, akikre ráillik, vagy akik ezen megütököznek. Nyomtattatott az Úrnak 1768. esztendejében. A könnyebb éneklés végett [szép hosszan?] pusztán beszéd alapján írtam le, az énekesek ne keressék a hibákat, többféleképpen is lehet énekelni. Én csináltam, és én is vettem papírra. Amíg a szerelem fogságában voltam.'

A cím és a szerző önmeghatározása („Holtyej Kimptyián”) Ghibu,²¹ Gáldi László²² és Köllő Károly szerint a Mezősége utal, amely már ekkor is vegyes lakosságú volt. A Kolozsvártól keletre-északkeletre fekvő, a Szamos és a Maros mentén elterülő dombvidék különleges népzenei forráskincsét a 20. században aknázták ki a kutatók: elsőként Lajtha László, majd Kallós Zoltán, az ő nyomukban pedig a táncházmozgalom. A gyűjtők az adatközlők sokoldalúságának

²⁰ Esetleg: *limpezie*, 'könnyebb, tisztább' [éneklés].

²¹ GHIBU, *i. m.*, 4–5.

²² GÁLDI László, *A román verstörténet korszakai*, FilKözl, 6(1960), 139–172, 323–367.

megfelelően nemcsak a magyar, hanem a helyi román táncanyagot is rögzítették. A környékbeli román népköltészetnek mindazonáltal szakszerű gyűjtését egyelőre nem találtunk, így csak szórványos adataink vannak róla. Annyi a mai viszonyokból egyértelmű, hogy a falusi zenekarok számos dallamot közösen használnak a magyarokkal; természetesen vannak közöttük etnospecifikusak is.²³ Bár a ponyván kiadott román verseket aligha nevezhetjük népdaloknak, stílárisan pedig nehéz elkülöníteni őket, de láthatólag a kiadó is efféle praxisra gondolt, amikor az első magyar dalt „ugyan oláh nótára” éneklendőként jelölte meg. Ez sem egyedi jelenség, s nem kell visszamennünk Balassi két oláh nótajelzéséig, hiszen a 18. századi kéziratokban is találunk rá néhány példát. Mivel a magyar versek közül egyedül ennek a metruma 4×8-as, akár a közvetlenül előtte közölt *Pling kind nyime nume vegye* (*Plâng, când nime nu mă vede*) dallamára is gondolhatott a közreadó („ugyan”, vagyis ’ugyanarra’), noha tematikusan ez sem rokona a magyarnak. Ez természetesen nem magyarázza meg a mezőségi kontextust, hiszen máshol is akadnak kölcsönösen használt dallamok. Az előszó is utal rá, hogy a versek több dallamra énekelhetők.²⁴

Az egyik szöveg valóban a Szamost és a Marost említi, egy másikban pedig a vers lírai alanyának (magyar)frátai kedvesét, ’mezőségi’ vagy ’mezei’ értelmű jelzővel:

Am drăguță o cămpeană,
O nevăstuță (frăteană) săteană
Îi frumoasă ca o pană [!],
Ai găndi că-i o cătană.²⁵

Van egy mezőségi/mezei kedvesem,
Egy falusi (frátai) menyecském,
Olyan szép, mint egy páva,
Azt gondolnád, hogy katona.

A *frăteană* jelző zárójelbe kerül, tehát másutt ezt nem kell így énekelni, a főszövegben egy semleges szó van hozzá. E földrajzi nevek azonban szintén nem perdöntőek, hiszen a folklorikus szövegek terjedése kivezethet a lokalitásból, s még Moldvában is énekelnek az

²³ A kérdés népzene-kutatási tapasztalatairól, például a régies előadásmódot „oláh”-nak minősítő közönség ellentmondásairól legújabban: PÁVAI István, *Az erdélyi magyar népi tánczene*, Kolozsvár, Kriza János Néprajzi Társaság, 2012, 99–120.

²⁴ GHIBU, *i. m.*, 3.

²⁵ *Kintyets kimpenyesty...*, XII. sz., 4. versszak. A versek javított román átírását és magyar fordítását Szilágyi N. Zsuzsa készítette, ez utóbbit mindig kurzíválva közöljük.

ablak alatt folyó Tiszáról vagy Dunáról. Sokkal fontosabb érv lehet az, hogy e vidéken talán eladhatóbb a kiadvány, hiszen – Ghibu jól látja – magyar, vagy még inkább magyar-román kétnyelvű közönségnek készült,²⁶ tehát olyanoknak, akik értenek románul, s a magyar kiejtést gondosan rögzítő latin betűkkel el is tudják olvasni, sőt énekelni a ponyvaszövegeket. A Mezőségen csaknem minden erdélyi nemesi családnak voltak birtokai, a Bánffy, Kemény, Teleki, Wass, Zejk és Zichy családok mellett az említett Magyarfrátán például a Henter családnak. Henter Antal szintén hagyott ránk egy énekeskönyvet, amelyet 1782-ben Désen írt össze.²⁷ Ennek repertoárjában csak magyar szerelmi és vegyes elégiák, az érzékeny közköltészet divatos darabjai szerepelnek, köztük azonban megtalálható a legnépszerűbb korabeli román keserves, a *Taci inimă...* közismert magyar fordítása is, „Olá nótára” (*Hallgass, búsz szívem, már ne sírj*).²⁸ Zejk János 1799-ben Nagyenyeden lezárt versgyűjteményében szintén akad néhány román dal.²⁹ A *Kintyets* budapesti példányában a Teleki-alapítvány pecsétje szintén erdélyi bekerülésre utal, ez a kollekciónak adta a mai akadémiai könyvtár alapját. A Teleki család egyébként a füzet potenciális megrendelőjeként is joggal kerülhet szóba, noha a lehetséges támogatók köre elég széles.

Meglehet azonban, hogy a címben szereplő *kimpenyesty* kifejezés mégsem mezőszégi, hanem ’mezei’ dalokra utalna – ahogyan Popa magyarázza.³⁰ Nagy Levente szakvéleménye szerint valóban nincs adatunk arról, hogy a 18. vagy a 19. század elején a románok használták volna a *kimpenyesty* (câmpenești) szót mezőszégi jelentéssel. Ettől persze még használhatták akár ők, akár a magyarok, a kiadvány értelmezéséhez pedig akár „tévesen” is hozzájárulhatott. Ebben az esetben

²⁶ Nagy Levente a tanulmány lektorálásakor joggal hívta fel figyelmünket arra, hogy már a 16. század végétől van egy román, főleg kismemesi és értelmiségi réteg, mely elég széles körben használja a latin betűs, magyar helyesírást. Az is igaz viszont, hogy ez a réteg valójában kétnyelvű.

²⁷ *A magyar kéziratok énekeskönyvek és versgyűjtemények bibliográfiája (1542–1840)*, összeáll. STOLL Béla, 2., jav. és bőv. kiadás, Bp., Balassi, 2002 (a továbbiakban: STOLL + tételszám), 346. sz.

²⁸ A szövegcsalád kritikai kiadása: *Közköltészet 3/A: Közkerkölcs és egyéni sors*, s. a. r. CSÖRSZ Rumen István, KÜLLÖS Imola, Bp., Universitas-EditioPrinceps, 2015 (Régi Magyar Költők Tára: XVIII. század, 15).

²⁹ STOLL 445. sz., 22b–23a, rokonairól bővebben: KÓCZIÁNY-KÖLLŐ, *i. m.*, 13 és másutt.

³⁰ POPA, *i. m.*, 8.

egy újabb analógia kínálkozik: a *Mezei juhász dallok* című ponyvatípus, amely a címében ugyancsak valami „természeties”, bukolikus olvasnivalót ígér (például OSZK 820.788). Ezzel nincs közös szövege a *Kintyetsnek*; az 1780–1790-es évekre datálhatjuk, vegyes, de viszonylag régies repertoárral: *Ha gyönyörűségesen...; Idő, idő, tavaszidő...; Mit búsulsz, kenyeres...; Állj meg, rózsám, egy szóra...; Világ haszontalanság...; Hervad szívem, s árad naponként bánatom...*, ilyenformán akár korábbi kiadásai is lehettek, illetve viselhetett ilyen címet más, régebbi ponyva is. A *mezei* jelző itt legfeljebb a nyitó szöveg pásztori hangulatára utalhat (ekkoriban a ponyvák törzsközönsége még nem annyira a parasztság, mint 10–20 év múlva, tehát a *mezei* melléknevet csak sarkítással érthetnénk ’falusi’-ként). Ez az értelmezés azonban más szempontból is kérdéses: a korabeli magyar irodalomban a *mezei* jelző már ekkor is gyakran összefonódik Mars mezejével, a katonai táborokkal, vö. a *mezei könnyű sípok* néven is említett töröksípokkal.

A tizennégy román dalszöveg változatos témájú. Eugen Pavel szavaival ez a változatoság „a műfaj korlátain belül” értelmezendő: elsősorban a szerelem és az idill uralja őket, s túl egy bizonyos modorosságon, ezekből az énekekből „különleges vitalitás és érzékiség árad, elégikus, satirikus felhangokkal”.³¹

A verseket a kiadvány hol éneknek (*cântec*, I, VII), hol táncnak (*hora*, II–III, VIII) nevezi, máskor tartalomra utaló cím van, műfaji megjelölés nélkül.³² A magyar közköltészet-kutatás módszereivel vizsgálva ezek valamennyien tiszta műfajú, nem kontaminált szövegek, bár finom elhajlásokra néhol felfigyelhetünk.

³¹ PAVEL, *i. m.*, 92.

³² GHIBU, *i. m.*, 3.

sor-szám	Cím	műfaj	kezdősor
[I]	<i>Cântecul celui care zace de dragoste (A szerelemtől megkeseredett ember éneke)</i>	szerelmi panaszdal	Dragostile zburătoare (A szerelem elszáll)
[II]	<i>Hora fetii bătrâne (A vénlány panasza)</i>	vénlánypanasz	Câți voinici în lumea mare (Ahány ifjú a világon van)
[III]	<i>Hora nevestei tinere, fetiia spominind (A fiatal feleség panaszkodik a házasulandó lányoknak)</i>	asszonypanasz	Până-s fete, cu petele (Amíg lány voltam, s a pártámmal / A szél játszott)
[IV]	<i>Făptura unuie (Egy leány alakja [?])</i>	szerelmi, lánydicséző	Io, marginea hotarului (Én, a határ széle)
[V]	<i>Ia ziuă bună de la drăguță, pornind de-acasă (Istenhozzádot mond a kedvesnek, amikor elmegy otthonról)</i>	szerelmi búcsú és keserves	Multe rele am trecut (Sok rosszon mentem keresztül)
[VI]	<i>Celulia cine îi cu drăguța într-un sat (Azé [a férfié], aki egy faluban van a kedvesével)</i>	szerelmi panaszdal (férfi)	Cine-i cu drăguța-n sat (Akinék a faluban van a kedvese)
[VII]	<i>Cântec după ibovnica scăpată (Az elszalasztott kedves siratása)</i>	szerelmi keserves	D-ângă apa Someșului (A Szamos vize mellől)
[VIII]	<i>Hora nevestii trăind rău cu bărbatu (A feleség panasza, aki rosszul él a férjével)</i>	asszonypanasz	De m-aș vedea hodinită (Ha látnám végre magam nyugton lenni)

sor-szám	Cím	műfaj	kezdősor
[IX]	<i>Celuia cine se-nsoară pintru avuție, nu pintru că-i e dragă (Annak a férfinak éneke, aki a vagyonért házasodik, nem szerelemből)</i>	férjpanasz	Cu ochii închiși m-am însurat (Csukott szem- mel házasodtam)
[X]	<i>Celuia care se plânge pentru că s-o-nsurat (Férjpanasz)</i>	férjpanasz	Tinerel m-am însurat (Fiatalon házasodtam)
[XI]	<i>Căroră le plac fetele și rumân- cile (Akinék tetszenek a lányok és a román nők)</i>	lánydicséret	Dragosteale tinerele (A szerelem nem mézből keletkezik)
[XII]	<i>Mutând cuarteliu (Költözni [a kvártélyról])</i>	szerelmi búcsú	Acum pui picioru-n scară (Most teszem a lábamat a kengyelbe)
[XIII]	<i>Cine scapă vecin bun (Ki el- szalaszt egy jó szomszédot [!])</i>	szerelmi panaszdal (férfi)	Dobándisem o vecină (Szereztem egy szom- szédasszonyt)
[XIV]	<i>Văietatu femeii, aducându-și aminte de fetie (A leányságát sirató asszony)</i>	asszony- panasz	Plâng, când nime nu mă vede (Akkor sírok, ami- kor senki se lát)
[XV]	<i>Egy Magyar Ének ugyan Oláh notára</i>	szerelmi dal (a szom- szédasszony dicsérete)	Sok isteneket tisztelhet
[XVI]	<i>Más Ének Magyar nótára mellyben a' Legény bútsúzik, a' Leány vagy Asszony ma- rasztja, egy másnak felelvén</i>	szerelmi búcsúdál (párbeszé- des)	Jaj, hogy kell jelentenem
[XVII]	<i>Magyar Ének, keserves Ma- gyar nótára, mellyben a' ki az, sirassa magát</i>	keserves, asszonypa- nasz	Világ eleiben támasztom ügyemet
[XVIII]	<i>Más. Szív élesztő Orvosság</i>	szerelmi dal	Tekints rám, fényes csillagom

Dolgozatunk kiindulását Gáldi László verstani elemzése³³ adta. Gáldi arra utal, hogy az itt közölt román versek hangsúlyviszonyai, sőt a rímelésük sem felel meg a néphagyományban megfigyelhető szabályoknak. Egyrészt magyar hatásnak tekinti a négyes bokorrímet, szemben a román folklórban általános páros rímekkel; ez utóbbiak csak szórványosan fordulnak elő a kiadványban. A legismertebb, csaknem ötven éven át adatolható román közköltészeti alkotás, a *Taci inimă* viszont szintén bokorrímes, magyar fordításai is fennmaradtak. Másrészt a szerző „nem vette figyelembe, hogy a román népdalban 8 szótagú sor nem végződhet hangsúlyos szótaggal, tehát a sor zárlatának nem lehet jambikus (∨ -') kicsengése”.³⁴ Ezt az elhajlást két változatban is megfigyelhetjük: az utolsó szótag itt lehet hangsúlyos is, „de lehet harmadéles szó mellékhangsúlyos végszótagja is”. Ennek alapján kissé botfűlűnek nevezi a költőt, noha nem tartja valószínűnek, hogy szándékosan írt volna jambikus sorokat. Ha a magyar ütemhangsúlyos verselés felől nézzük, ezek a vádak enyhíthetők, s egyáltalán nem biztos, hogy a literátus szerző valóban tisztában volt a román népdal metrikájával. Ez megerősíti Ghibu véleményét, amelyet mi is osztunk, mely szerint a szerző feltehetőleg észak-erdélyi, magyar nemzetiségű, de románul jól beszélő személy lehetett. Ilyenek a Mezőségen szép számmal akadtak, akár a főúri birtokok adminisztrátorai és más értelmiségiek között is. (A román szövegben akadnak kisebb fordítási problémák és egy-két hibásan jelölt szóhatár.)³⁵ A cirill betűs kiadásból Veress Endre a Szatmár-Szilágy vidéki nyelvjárást is kihallotta. Szerinte a költő a bánági regiment román tisztje lehetett, mint arra az egyik katonaként búcsúzó szerelmi dal utal; ezt az okfejtést azonban már Ghibu vitatta.³⁶

Véleményünk szerint téves következtetéshez vezethet, ha a versbeli én-beszédet mint életrajzi elemet vesszük számításba. Ezek a lírai szerepdalok ugyanis az adott alműfaj szó- és motívumkincsét használják, s nem az alkotójuk személyes tapasztalatait akarják

³³ GÁLDI, *i. m.*, 166–167.

³⁴ *Uo.*, 166.

³⁵ Ghibu és Popa modern átírásaiban is bőven akadnak tévesztések, amelyek arra utalnak, hogy még a román anyanyelvűek számára sem minden kifejezés magától értetődő.

³⁶ GHIBU, *i. m.*, 5.

rímbe szedni – ez amúgy is idegen lenne a ponyvától –, hanem a közköltészeti hagyomány mozgásterében, a szerep- vagy helyzetlíra világában értelmezhető. A közreadó tehát valójában nem szerzője, hanem fordítója és kompilátora lehetett a szövegeknek,³⁷ aki az általa (akár valóban hallás után) ismert román verskincset alapul véve kísérletezett általános, a magyar közköltészetben is elterjedt műfajok átültetésével, metrikai és habituális áthangolásával. A bevezetőben ugyan öntudatosan kijelenti: „én csináltam őket, én is írtam le, amikor a szerelem fogságában voltam”. A rabság léthelyzete azonban gyakran válik költői-írói motivációvá, itt a szerelem rabságának toposza kap új, irodalmias hangsúlyt, s tereli az olvasó figyelmét a lírai életrajz látszata felé, hiszen – Ghibut idézve – „mindenféle nyomorúságot megénekel, ami a szerelemből fakad”.³⁸ A kompilációt és a fordítást a közköltészetben valóban alkotásként élhette meg az illető, aki nyilván sok egyéni invencióval oldotta meg e nem is oly egyszerű feladatot.

A román versek kevert, magyar és latin helyesírással, fonetikus átírásban szerepelnek, az erdélyi nyelvjárásokra jellemző magyar kölcsönszavakkal és kiejtéssel. A szövegek sajátos asszociációs láncban követik egymást. Bár a szerző legénynek mondja magát, a dalok többsége a rossz házasság témakörét járja körül, komoly vagy humoros feldolgozásban. Ez az attitűd a 18. századi magyar lakodalmi költészet elengedhetetlen része volt – az iskolai vituperációk mintájára – a két vőfély vitájáig bezárólag: egy vitázó fél mindig a független életet védte, a másik pedig a házasság előnyeivel érvelt.³⁹ A nézőpontok ütköztetését tehát a közköltészetre jellemző, nyílt vagy burkolt oktató szándék jeleként is felfoghatjuk. A szerző láthatólag minden élethelyzet kapcsán fel tudta kelteni az empátiát, eleget téve ezzel a vágyott női olvasóközönség igényeinek. Közel egyenlő arányban szerepelnek férfi és női panaszok (köztük egy vénlány és több boldogtalan asszony kesergése), néhány szerelmes dallal kiegészítve. Ezek közt

³⁷ Hasonló következtetésre jut PAVEL, *i. m.*, 93.

³⁸ GHIBU, *i. m.*, 6.

³⁹ E 18. századi műfajok történeti poétikai áttekintésére a kritikai kiadás műfaji bevezetőiben került sor: *Közköltészet 2: Társasági és lakodalmi költészet*, s. a. r. CSÖRSZ Rumen István, KÜLLÖS Imola, Bp., Universitas, 2006 (Régi Magyar Költők Tára: XVIII. század, 8; a továbbiakban: RMKT XVIII/8), 560–561, 623–624, 650–653, ill. a vonatkozó szövegcsaládok jegyzetei.

olyan egzotikum is akad, mint egy fiatalon meghalt, bűnös szerelemben és hűtlenségbe keveredett lány portréja, aki kísértetként tér vissza (a szöveg kissé zavaros), a piros csizmájú, hófehér lábú román lányok dicsérete vagy a szomszédasszonnyal enyelgő férfiú hengegése. A testi szerelem meglepően szókimondóan szerepel a versekben, amelyek nemcsak a magányos vágyódás kínjait, hanem a beteljesülés örömeit is bátran hírül adják.

Căroră le plac fetele și rumâncile	<i>Akinek tetszenek a lányok és a román nők</i>
Dragoste tinerele Nu se fac din miere, ele, Da, din buze subțirele Și din grumazi cu mărgele. ⁴⁰	<i>A szerelem, ifjak/lányok, Nem mézből lesz, Hanem vékony ajkacskákból És gyöngyös keblecskékből.</i>
Cătu-i Țara Ungurească, Nu-i ca fata rumânească, Tare cine ce grăiască Și batăr cum le ocărăscă.	<i>Egész Magyarországon nincs olyan, Mint a román lány, Akárki akármit mondjon, És akárhogy pletykáljon róluk.</i>
După fata de rumân Dorul mă strică și chin, Cu dragostea ei is plin Când mă uit la Țațe-n sân	<i>A román lány után tönkretesz a vágy és kín, Tele vagyok szerelemmel iránta, Amikor a mellére nézek.</i>
Vai suflet a mé (Irină) Savină, Pintru tine n-am hodină, În brațul badei sezi, vină Și rămâi cu min' la cină.	<i>Jaj, (Irinám), lelkecském, Nem nyughatom tőled, Gyere, ülj a bácsi ölébe, S maradj velem vacsorára.</i>

⁴⁰ E versszak azon kevés szövegrész egyike a kiadványban, amelyekhez konkrét román népköltési párhuzamot állíthatunk. A *Doine și strigături din Ardeal* c. antológiában egy szó eltéréssel az egész strófa felbukkan, a „Dragoste tinerele” formula pedig másutt is, akár strófa végén.

Ez jelentősen eltér az ekkori magyar ponyvaversek visszafogott, gyakran még a 17. századi udvarló lírát parafrázáló, máskor rokokó modorú, érzékeny-érzelgős szövegvilágatótól, de a ponyván terjedő, szándékoltan alantas szóhasználatú komikus versektől (cigányok panaszersei, házastársi vita stb.) is. Több évtizednek kell még eltelnie, mire a hasonló hangnemű magyar szerelmi dalok is nyomdafestéket láthattak: ezek alapozták meg az 1820-as évek népies műdalainak divatját. A román panaszdalok hangütése közelebb áll a régi magyar keserves műfajokhoz, de a személyes sorsról szóló narratívák aránya és expresszivitása jócskán meghaladja azokat – egyébként ez sem népdalszerű elem.

A román dalok rokonságáról érdemi megállapítást eddig csupán Ghibu, majd Köllő (Engel) Károly jegyzeteiben olvashattunk.⁴¹ Az egyik, Köllő által idézett, rokon műfajú vers az erdélyi román nők szépségét zengi ugyan, de nem a kéziratok vagy nyomtatott versgyűjteményekből való, hanem egy 18. századi köznemesi levelezésből, az Arad megyében élő grafomán író-helytörténész, Perecsényi Nagy László iratai közül (Györfi András főstrázsamester küldte neki).⁴² E téma valóban ismert volt a magyar értelmiség körében – az idézett analógiák mind magyar nyelvűek, s a literátus elit köréből valók: Barcsay Ábrahám, Mátyási József és mások is feldolgozták e témát, bár mind később, mint a *Kintyets*-ben megjelent szöveg. Nem volna meglepő, hogyha a *Kintyets* 11. dala épp ezzel árulná el magyar eredetét, azzal együtt, hogy Köllőnek a Perecsényi-féle vershez írt jegyzeteiben olvashatunk egy Tache Papahagi nevű román folkloristáról, aki szerint ez a műfaj az „etnikai szerelemre” és az endogámiára biztatta a román olvasókat.⁴³ Valóban akadnak ilyen népdalok, például a magyarországi román folklórból is előkerült egy rokon strófa:

⁴¹ KÓCZIÁNY-KÖLLŐ, *i. m.*, 137.

⁴² PERECSENYI NAGY László, *Értekezés az oláh nemzetnek nevezetéről, eredetéről, lakhelyeiről, nyelvéről és tulajdonságáról*, OSZK Kt. Quart. Hung. 795, II, 224–240. Kiadása: MISKOLCZY Ambrus, *Perecsényi Nagy László cikkei a románokról*, Europa-Balkanica-Danubiana-Carpathica (ELTE BTK Román Filológiai Tanszék Évkönyve), 3(1998), 299–329. A vers és műfordítása külön: KÓCZIÁNY-KÖLLŐ, *i. m.*, 72–73.

⁴³ KÓCZIÁNY-KÖLLŐ, *i. m.*, 137.

Cît îi țara Ungurească, ai, la, la, la, la, la, la,
Nu-i fată ca fata noastră, tra, la, la, la, la, la.⁴⁴

A vénlánypanasznak szoros, egykorú magyar megfelelőjét is találtuk egy (sajnos, töredékesen ránk maradt) erdélyi szövegben:

Hora fetii bătrâne

Câți voinici în lumea mare
Râi ș' hicleniți-s foarte tare,
Nu-s la vorbe de cotare,
Nu-i de ales nici pe care

Mă numai cu cuvântu,
Care iute zbor în vântu,
Dar judele cel drept și sfântu
Le-a lezui din pământu.

Foarte mulți că se-nsurără
Ș' pe mine nu mă loară.
Fie pe ei blestemare
La culcat și la scolare. [...]

A vénlány panasza

Ahány ifjú a világon van,
Mind rosszak és gonoszak,
Szavuknak nincs értéke,
Egyiket sem lehet válaszítani.

Csak szavakkal traktálnak engem,
Amelyek gyorsan elszállnak a széllel.
Az igazságos és szent igazságtevő
Tépné ki őket a földből.

Nagyon sokan megnősültek,
De engem nem vettek el,
Legyen rajtuk átok,
Ha fekszenek, ha kelnek.

A vén leány éneke

Ifjú legény mennyi vagyok,
Mind csalárd és ravasz nagyon.
Szavának nem megállója,
Csak leányok megcsalója.

Engem tartnak csak beszéddel,
Elhadnak nagy serényseggel,
Mert nincs őbennek igazság,
De nagyon csalárd álnokság.
Mely sokára házasodnak,
Engem⁴⁵

⁴⁴ *Din copilăria mea...* (Kétegyháza, Békés m.) = Eva KOZMA, *Cîntece populare românești din Ungaria*, Bp., Tankönyvkiadó, 1987, 38, 6. versszak.

⁴⁵ *A vén leány éneke* = Solymosi József-ék. (1748–1751) STOLL 216. sz., 84b, *Szövet vidámító énekek*. Kiadása: *Közköltészet 1: Mulattatók*, s. a. r. KÜLLÖS Imola, mts. CSÖRSZ Rumen István, Bp., Balassi, 2000 (Régi Magyar Költők Tára: XVIII. század, 4; a továbbiakban: RMKT XVIII/4), 53. sz.

Az egyik, szerelmesek közti búcsúdál (V) szintén nagyon közel áll a magyar közköltészethez, azonban pontosan egyező párját ennek sem találtuk. Hogy esetleg fordítással van dolgunk, azt megerősítheti néhány zavaros részlet, ahol nem világos, hogy ki beszél kihez, márpedig a románban a nyelvtani nemek különbözősége jobban felfedné a párbeszéd logikáját. Úgy látszik, a szerző/átültető az egész dialógusról megfeledkezett, s férfi-dallá alakította a verset, melyből viszont kilógnak az ilyen strófák:

Oi purta cămăși de jele,	<i>Gyászingekeket fogok viselni,</i>
Lacrimi hainele să-mi spele,	<i>Könnyeik mossák ruháimat,</i>
Am ajuns, văd, zile grele,	<i>Látom, nehéz napokhoz értem,</i>
Am nădejde tăt de rele.	<i>Csupa rosszban van részem.</i>

Cânt ș' mă plâng, mă văetând	<i>Énekelek és sírok jajgatva,</i>
Că-mi văd dragă se ducând,	<i>Mert látom a kedvesemet elmenni,</i>
De mine se depărtând,	<i>Tőlem eltávolodni,</i>
L-oi petrece-l lăcrimând.	<i>Könnyezve kísérem el.⁴⁶</i>

A férjpanaszok egyes részleteinek is vannak magyar rokonai, például a *Megholt feleségem*⁴⁷ és az *Iffjú legény lévén sokat gondolkodom*⁴⁸ néhány sora; ezek az 1750–60-as években már közismertté váltak.

A függelékben közölt magyar dalok nem állnak szorosabb tárgyi vagy műfaji rokonságban a román szövegekkel, bár az első magyar dal az egyik románnak tulajdonképp narratív háttéréül szolgál: ami ott egyes szám első személyben, szerelmi epekedésként és helyzetdalként olvasható, azt a magyar vers elbeszélő formulákkal írja körül. A panaszénekek rokon fordulatai éppígy a közköltészet nyelvek fölöttiségéről árulkodnak. A *Világ eleiben támasztom ügyemet* viszont nagyon szép párhuzamot kínál a XIV. román dal alábbi strófájával:

⁴⁶ 5. sz. (*Multye relye am tekutu...*)

⁴⁷ RMKT XVIII/4, 150. sz.

⁴⁸ RMKT XVIII/8, 74. sz.

În loc străin sănt voioasă,
Arăt faţă luminoasă,
Da din lontru-s lăcrimoasă
Şi cu inima jeloasă.

Idegen helyen víg vagyok,
Ragyogó képet mutatok,
De belül könnyes vagyok,
És a szívem bánatos.⁴⁹

Éjjel nyoszolyámat sírással áztatom,
Nappal könnyeimet ruhámmal itatom,
Elmúlt napjaimat csak titkon siratom,
Mások előtt ámbár gátlom s nem mutatom.

Gyakran mások előtt jó kedvet mutatok,
Titkon szemeimből sok záport hullatok,
Bút vetek szívembe s bánatot árasztok,
Jaj, már elgyengültem, s majd nem is szólhatok.⁵⁰

A keltezetlen, cirill betűs kiadásból a magyar szövegek mind kimaradtak, akárcsak a román dalok fele, de a többit is átdolgozták, nemcsak nyelvi szempontból, hanem strukturálisan is. Emiatt az egykori szöveg-határok elmosódtak, egyes dalokat összedolgoztak, kiegészítettek. Ha ez netán arra utal, hogy az immár mindenképp román közönségnek készülő új kiadásból mellőzni akarták a magyar és ahhoz hasonló jellegű dalokat, a kihagyott dalrészletek majd megadhatják a kulcsot ahhoz, hogy mit éreztek jellegzetesen románoknak, s mit ítélték kihagyhatónak. Ezt az összehasonlítást azonban a román szakembereknek kell elvégezniük, hiszen a kontextust ők ismerik pontosabban.

Érdekes, hogy a magyar versekből nem ismerünk másik ponyva-kiadást – ellentétben a hasonló hangulatú magyar érzékeny szerelmi dalok bőséges kínálatával.⁵¹ Mindegyikük megtalálható viszont a *Szíveket Újító Bokréta* című, 1770-re datált, sajnos már száz éve lappangó kéziratos versgyűjteményben, amely néhány egyedi szövegének

⁴⁹ 14. sz. (*Pling kind nyime nume vegye...*)

⁵⁰ 17. sz. (*Világ eleiben támasztom ügyemet...*)

⁵¹ A váci Gottlieb-nyomdában megjelent ponyvák versrepertóriumát Pogány Péter közölte: POGÁNY Péter, *Folklór és irodalom kölcsönhatása a régi váci nyomda működése nyomán (1770–1823)*, I, *Vásári ponyvairatok*, Bp., MTA Irodalomtörténeti Intézete-Akadémiai, 1959 (Irodalomtörténeti Füzetek, 24), 103–150.

utalásai alapján Kolozsvárhoz köthető.⁵² Ráadásul a nyomtatványon egymást követő három ének (1–3) a kéziratban is azonos sorrendben szerepel (LXXII–LXXIV), a *Tekints rám, fényes csillagom* pedig valamivel korábban, LV. sorszámmal olvasható; ennek ponyvai címe: *Szív élesztő orvosság*, ami akár a kézirat címválasztására is hathatott. Ha a *Bokréta*-beli variánsokat (Versényi György kiadását alapul véve) összehajtogatjuk a kétnyelvű nyomtatvánnyal, csaknem azonos szövegállapotot találunk. Az eltérések zöme a kézirat hagyományban megszo-
kott egyéni stiláris döntés: a feljegyző kijavít néhány sajtó- és szótag-
szám-hibát, elhagy egy-egy sorkezdő 'S'-t, átír egy félsort, a 2. versnél nem jelöli, mikor beszél a lány s mikor a fiú. Nincs nyoma azonban strukturális változtatásoknak, strófák elhagyásának vagy sorrendjük átrendezésének. Joggal tekinthetjük tehát ezeket nyomtatványról másolt szövegeknek. A *Tekints rám...* egy másik, 1795-ös kéziratban is szerepelt; ezt Deák Miklós másolta Kőröspatakon.⁵³

A *Sziveket Újító Bokréta* feljegyzője egyébként tudott románul, s a gyűjtemény végén megörökített egy román bujdosóéneket (*Săraca stroinătate*), amelyben ráadásul van egy hasonló szerkezetű homológ versszak, mint amilyen a *Kintyets* egyik keservesében.

Cite frunze prin păduri,
Și pe la vîrfuri muguri,
Și pre lume câți fluturi,
Mă strică (mai) multe gînduri.

Ahány levél a gallyon,
Ahány rügy az ágakon,
Ahány lepke a napon,
Mind csak az én bánatom.⁵⁴

Kintyets kimpenyesty, XIV/8.

Într-un codru câți muguri
Sunt în aluni câți ciucuri,
Într-o vară câți fluturi,
Mă strică mai mult gînduri.

Az erdőben amennyi rügy van,
S ahány „bojt” a mogyorófán,
S ahány lepke egy nyáron,
Mind csak rontják a kedvemet.

⁵² STOLL 277. sz. Kiadása: *Sziveket újító bokréta: XVIII. évszázabeli dalgyűjtemény*, kiad. VERSÉNYI György, Bp., MTA, 1914. Hálózati kiadás: <http://mek.oszk.hu/00200/00234> (gond. LABÁDI Gergely, SZÁDECZKY KARDOS Lajos jegyzeteinek felhasználásával).

⁵³ STOLL 366. sz., 28. sz.

⁵⁴ *Sziveket újító bokréta, i. m.*, 4 (a törzsanyagtól eltérő kézírás a gyűjtemény elején); a fordítás Székely János munkája; KÓCZLÁNY-KÖLLŐ, *i. m.*, 35.

Hasonló halmozó szerkezet a *Vizkeleti-kódex* (1764 körül) egyik, közismertnek számító magyar szövegéből (*Keserűség életemet*):

Tenger árja mennyi hallal,
aratás búza fű szálokkal,
Tavaszi mennyi virágokkal;
Bövíkődik fű szálokkal,

Annyi jokat a' még élek,
ki éngem tartosz tiédnek,
kivánom szivem, szivednek;
s ajánlok ezzel Istennek.⁵⁵

A *Kintyets* egyetlen román dalának sem ismerjük viszont olyan kéziratot feljegyzését, amely bizonyíthatóan e kiadás nyomán készült volna. Anton Pann híres, cirill betűs antológiája, a *Șpitalul amorului* ('A szerelem kórháza', 1839) hasonló szövegeket ugyan tartalmaz, de azonosakat nem. Talán mégsem jutott el mindenkire ez a füzet, akit érdekelt volna. A csekély példányszám, majd a cirill betűs utókiadás nehéz hozzáférhetősége is oka lehet a visszhangtalanságnak. Holott épp egy járatlan kézre valló, cirill betűs szöveg jelzi Jankovich Miklós valamelyik gyűjteményében, hogy még a regáti, újgörög hatásokat mutató román közköltészet is utat talált Magyarországra.⁵⁶

Összegezve: a magyar versek inkább a barokk és rokokó hagyományokat követik, egyben a ponyvák stílusjegyeihez állnak közel. A román dalok ezzel szemben több népdalszerű vagy inkább zsánermotívumot tartalmaznak, ezáltal közérthetőbbek. A műfajok kapcsolatot teremtenek a magyar kéziratot és nyomtatott közköltéssel, ám úgy tűnik: ez utóbbi *nem közvetlen módon, hanem előképként* fejthette ki hatását. Az itt közölt repertoár népiesnek tűnő elemei inkább a közköltészet alacsonyabb regiszteréből érkeznek, s nem vitás: bátor vállalkozás volt sajtó alá rendezni őket a versek néha kifejezetten frivol hangulata miatt. Talán épp ez adja meg a kulcsot a kiadáshoz: románoknak „öltöztetve” meg lehetett kerülni a cenzúrát, no meg az eré-

⁵⁵ STOLL 278. sz. Kiadása: DÉZSI Lajos, *Régi magyar verseskönyvek ismertetése, (IX), A Vizkeleti-kódex*, ItK, 42(1932), 173–184, itt: 178.

⁵⁶ KÓCZIÁNY-KÖLLŐ, i. m., 23.

nyeket őrző hatóságokat. Történeti poétikai értelemben tehát *az egész kiadvány a szerepjáték körébe tartozik*, hiszen románként őszintébben, mintegy naivabban lehetett beszélni mindarról a nyomtatott nyilvánosságban, mint a szemérmesebb és tudálékosabb magyar műfajok által. Nem vitás, hogy a szigorú hagyományú román értékrendhez képest is formabontó újítás, ahogy itt egymás érik a boldogtalan nők és férfiak vallomásai, akárcsak az előszónak az a dedikációja, hogy „mások mulattatására, akik mást szeretnek”, ami nem más, mint a szabad szerelem apológiája. Eugen Pavel egy târgoviștei egyházi énekeskönyv előszavát idézi, ahol már 1713-ban tilalmasnak ítélik a profán dalokat.⁵⁷

A kiadvány háttérében okkal sejthetünk felvilágosult erdélyi magyar mágnásokat, leginkább a Teleki vagy Kemény családot, akik a román művelődés ügyét több módon felkarolták. Úgy tűnik, a közköltészetben mint irodalmi hatóterületben rejlő lehetőségeket is felfedezték, méghozzá egy emberöltővel a magyar ponyvakiadás tömegessé válása, az 1790-es évek előtt. E vállalkozással egyedülálló, bár épp emiatt kicsit különutas, nyomtatott nyilvánosságot teremtettek a román populáris lírának, amely így egyszerre viseli a magyar kultúra közelségének jegyeit, továbbá a regáti és újgörög-fanarióta közköltészet hatását, azaz – ahogyan Ghibu is rámutat – két szorosan összefüggő, kölcsönösségen alapuló kultúra emléke.⁵⁸

⁵⁷ PAVEL, *i. m.*, 94.

⁵⁸ GHIBU, *i. m.*, 7.